Oedip-rege de Sofocle: ironie tragică sau orbire interioară?

Mariana BOCA
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava
mariana_boca_ro@yahoo.com

Abstract: In our presentation we problematize the interpretation of Sophocle's Oedipus-king text as a major representation of the tragic irony, to argue a different, even opposite, view on Sophocle's philosophy. The hypothesis we support focuses on the inner blindness of Oedipus, as a source of suffering and existential failure.
Keywords: *tragic irony, inner blindness, Sophocles, Oedipus-king.*

În *Oedip rege*, Sofocle pleacă de la următoarea viziune filosofică şi mistică: omul interior *nu* cunoaşte adevărul, este neştiutor. Pentru Sofocle, omul este orb; adevărul nu îi aparţine şi nici înţelepciunea. Soarta omului este cunoscută doar zeilor (nu *Zeului*), care, însă, nu vorbesc direct şi viu omului dinlăuntrul omului, ci comunică, uneori, dacă sunt chemaţi, prin oracole şi profeţi. Astfel, frânturi de adevăr, adeseori greu de înţeles, pot fi revelate omului.

Orbirea este reprezentarea tragică pe care o alege Sofocle pentru incapacitatea omului interior de a poseda adevărul. Oedip, eroul pe care Sofocle ni l-a lăsat moştenire, una dintre cele mai tragice figuri ale literaturilor din toate timpurile, este întruchiparea conştiinţei văduvită prin orbire de accesul la cunoaşterea adevărului. În deschiderea textului, cititorul sau spectatorul este proiectat într-un spaţiu mitic, supus năpastei inexplicabile. În cetatea Tebei, femeile nu mai pot naşte, pruncii mor, oamenii sunt loviţi de boală, pământul nu mai dă rod. Preotul cetăţii vine să ceară regelui Oedip, în numele poporului, să îi izbăvească de nenorocire, aşa cum a facut-o cu mulţi ani în urmă, când a învins Sfinxul care teroriza cetatea. Oedip este văzut drept *omul cel mai bun*, izbăvitorul de rău, salvatorul cetăţii, *prin har zeiesc*. Lui i se cere să salveze a doua oară cetatea care l-a onorat întronându-l rege şi dându-i-o de soţie pe Iocasta, soţia regelui mort, Laios. Oedip reacţionează faţă de suferinţa poporului său şi vrea să îl ajute, dar răspunsul lui are deja în el un miez neliniştitor: „...Cât suferiţi voi toţi/ O taină pentru mine nu-i, dar între voi,/ Cari suferiţi, nu-i altul chinuit cum sunt./ Pe voi, pe fiecare însă-l doare doar/ Durerea lui; eu însă deopotrivă plâng/ Şi soarta Tebei, plâng şi soarta mea şi-a ta..." [Sofocle, 1969: 267]. Oedip îşi asumă emfatic suferinţa întregului său popor. Se autoeroizează, reclamând puterea supraomenească de a primi şi de a purta suferinţa fiecărui om în parte, adăugând la aceasta propriul lui chin. Există în atitudinea lui Oedip o trufie greu camuflată sub chipul durerii. Oedip pare că împărtăşeşte suferinţa celorlalţi, dar se foloseşte de ea ca să marcheze diferenţa dintre el şi ceilalţi, chiar în manifestarea suferinţei!... *Cel mai bun om* vrea

BDD-A30732 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:11 UTC)

să fie recunoscut şi drept cel mai măreţ, cel mai îndurerat, *supra*-omul. Suferinţa lui este profund egolatră, pentru că se vrea enormă, întoarsă spre sine, nu spre celălalt. Aşadar, suferinţa lui Oedip este chiar de la bun început atinsă de orbire, prin trufie şi autoinflamare a eului, dar mai ales prin absenţa oricărei urme de umilinţă şi printr-o empatie ratată. Oedip nu are nici o pornire de a se cerceta pe el însuşi, de a interioriza durerea şi de a face din ea o cale de cunoaştere. Dinamica suferinţei la Oedip are o mişcare inversă, de exteriorizare şi de autolegitimare eroică.

Momentul decisiv este acela în care Oedip află prin Creon că oracolul lui Apolo a dezvăluit motivul nenorocirii şi al morţii care s-a abătut asupra cetăţii: fostul rege, Laios, primul soţ al Iocastei, a fost ucis. Cetatea este pedepsită dintr-un motiv simplu şi sacru: deşi au avut răgaz vreme de douăzeci ce ani, nici familia lui Laios, nici poporul Tebei nu au făcut nimic pentru ca ucigaşul să fie descoperit şi pedepsit. Răul necurăţat s-a amplificat monstruos în timp, până la dimensiunea catastrofei. Ucigaşul lui Laios trebuie găsit şi supus pedepsei. Numai aşa se poate restabili echilibrul în lume. Sofocle dă conţinut epic unei credinţe fundamentale a vechilor greci, dar şi a tuturor popoarelor mediteraneene. Oedip, însă, nu respectă deloc cutuma. Mai rău, o sfidează: îl blestemă pe ucigaşul încă necunoscut al lui Laios să nu poată să fie niciodată purificat şi-l condamnă la surghiun, fără să ştie că îşi hotărăşte în acel moment lui însuşi soarta. În credinţa lumii lui Oedip, cel care comite o crimă putea fi purificat de păcat printr-un ritual al focului, al apei şi al sângelui. Purificarea era, astfel, o formă de iertare. Oedip, prin blestemele lui repetate ferm, interzice poporului să permită purificarea ucigaşlui lui Laios. *Capetele sălbatice* ale *omului dinlăuntrul omului* lui Oedip încep să se arate. *Omul cel mai bun*, binecuvântat cu *har zeiesc*, se întunecă destul de repede, stăpânit de o energie malefică pe care *nu* o vede şi căreia, de aceea, nu i se împotriveşte. Oedip îşi rosteşte blestemul sub imperiul unei mânii *oarbe*, pentru că el încalcă o lege nescrisă străveche şi îl condamnă la *ne*-iertare pe ucigaşul lui Laios, înainte să îl cunoască, fără a cerceta crima, împrejurările, evenimentele. Nesocotinţa, graba şi cruzimea cu care Oedip, de pe poziţia regelui stăpân, decide verdictul asupra crimei, înainte de orice deliberare, arată lipsa lui de discernământ, sfidarea legilor şi a cutumelor, nesupunerea şi neobişnuinţa de a urma o lege colectivă.

Este de remarcat faptul că Oedip decide fără drept de apel, în mod radical despotic, cum trebuie să se poarte toţi cetăţenii Tebei cu ucigaşul lui Laios, interzicându-le libertatea morală şi tradiţia religioasă de hotărî singuri şi de a acorda, în spiritul credinţei lor, dreptul la purificare celui care înfăptuise crima în urmă cu douăzeci de ani. *Omul cel mai bun*, cum îl numea pe Oedip preotul cetăţii, apare deja sălbatec şi rău în ura cu care îl blestemă pe ucigaşul încă nedescoperit. Din nou, e tot mai evidentă orbirea interioară de care suferă Oedip şi incapacitatea lui de a se cerceta pe sine şi de a de autocontrola. Oedip vrea să instituie o lege morală, nu prin iertare-purificare, ci prin cruzime, excludere, condamnare fără apel. Sofocle întrebă conştiinţa cititorului dacă este aceasta o adevărată lege morală sau o falsă lege morală: „Osânda îi va fi surghiunul.../[...]...oricine-ar fi cel vinovat,/ Aici, în ţara-n care-s eu cârmuitor,/ Să nu-i deschidă nimeni uşa lui!/ O vorbă nu-i iertat să-i spună careva!/ Nici la jertfiri sau rugi şi pronosiri cu stropi/ Sfinţiţi să-l ia părtaş! Ci să-l alunge toţi/ Din casa lor, că-i o ruşine pentru noi,/ Precum la Delfi mi-a venit oracolul/ Zeiesc. Aşa vreau să slujesc eu zeului/ Şi regelui cel răposat...” [Sofocle, 1969: 270]

Oedip nu se opreşte aici, blestemul lui intră într-un cescendo asemănător furiei fără limite şi spune: „El singur ucigaş, sau că-a avut şi alţi/ Părtaşi, târască-şi zilele în chin şi-amar!/Aşa-i blestem!” [Sofocle, 1969: 274]. Însă, brusc, tonul lui Oedip se schimbă, surprinzător. Vorbeşte „prietenos” corului (spune textul), şi o voce nouă dinlăuntrul lui,

BDD-A30732 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:11 UTC)

caldă şi raţională, dă de înţeles, în mod straniu, că ştie adevarul, că ar cunoaşte taina ascunsă a naşterii lui, dar şi şi a crimei pe care o făcuse: „Şi chiar de zeii nu v-ar fi cerut, voi tot/ Eraţi datori să cercetaţi, să nu lasaţi/ Această pată-asupra ţării regelui/ Ucis – un om atât de bun! Să cercetaţi/ Mereu şi peste tot! Iar eu, ce-i sunt urmaş/ În scaunu-i regesc, cum şi-n al lui culcuş,/ Căci azi a mea-i nevasta lui, iar pruncii lui,/ De n-ar fi fost de soartă greu loviţi, ei azi/ Tot "tată" mi-ar fi spus – ca şi ai mei – eu vreau/ Ca să-l răzbun, că greu au fost ei urgisiți,/ Cum l-aş fi răzbunat pe tata." [Sofocle, 1969: 275] Cine este acest alt Oedip care ne vorbeşte? Ce voce din conştiinţa lui Oedip verbalizează direct: „...Cum l-aş fi răzbunat pe tata"? [Sofocle, 1969: 275] În această secvenţă stranie pare că se suprapun milimetric două conştiinţe în Oedip: o conştiinţă cunoscătoare şi morală, opusă unei conştiinţe sălbăticite, tulburate de necunoaştere şi de suferinţă. Sofocle dramatizează plenar natura dualã a omului interior, dar şi faptul că, undeva, chiar în Oedip, se poate auzi vocea care spune adevărul. Însă Oedip însuşi, chiar în timp ce o verbalizează, o ignoră! Este paradoxul orbirii interioare.

Neputinţa şi căderea morală a lui Oedip se revelează deplin în momentul crucial al întâlnirii cu Tiresias, bătrânul prooroc orb al Tebei, care este chemat să dezvăluie identitatea ucigaşului lui Laios. Orbirea fizică a lui Tiresias se opune orbirii interioare a lui Oedip. Ochii închişi spre lume ai lui Tiresias se deschid înlăuntru şi văd adevărul, pentru că „lui zeii îi şoptesc... Doar el/ Să afle adevăru-a fost ursit de zei". Tiresias răspunde neaşteptat lui Oedip, care îi cere să izbăvească de moarte Teba prin rostirea adevărului: „A şti e groaznic lucru, vai, când nu- i de vrun/ Folos acelui care-ar şti; ăst adevăr/ Eu îl ştiam, dar l-am uitat..." [Sofocle, 1969: 277] Iată că, prin vorbele proorocului Tiresias, Sofocle, în mod dramatic, pune la îndoială necesitatea cunoaşterii adevărului. Cum poate fi cale spre bine şi fericire un adevăr nimicitor, care va distruge vieţile celor pe care îi va atinge?! Ce este, de fapt, adevărul? E întrebarea lui Tiresias către cititor. Iar dacă întrebarea este retorică sau nu, doar cititorul decide. Cui foloseşte, apoi, adevărul? Ce legătură este între cunoaşterea adevărului şi fericirea omului, mai întrebă textul lui Sofocle. Tiresias, spre surprinderea cititorului, mărturiseşte că ştia demult cine l-a ucis pe Laios şi ştia, deci, că Oedip, ucigaşul lui Laios, îl urmează la tron şi se căsătoreşte cu propria mamă, pentru că nu cunoaşte adevărul despre naşterea şi părinţii lui. Tiresias nu opreşte producerea acestor realităţi tragice. De ce?! Simpla proximitate a unui asemenea adevăr îl înspăimântă pe prooroc, pentru că anticipează suferinţa şi distrugerea pe care o va produce în momentul dezvăluirii lui. Decide, de aceea, în mod absolut neaşteptat, să se retragă în uitare. Sofocle ne provoacă să dezvoltăm în mintea noastră problema pe care o pune Tiresias, interpretând şi hotărârea lui. Tiresias îi spune lui Oedip că nu vrea să arate cine este ucigaşul lui Laios şi îl roagă să îi respecte dorinţa: „Ah, lasă-mă să plec! Şi soarta – crede-mă –/ Mai bine ne-om răbda-o-aşa, şi tu şi eu." [Sofocle, 1969: 278] Cât de stranie este de fapt, tăcerea lui Tiresias, vreme de douăzeci de ani, şi apoi refuzul lui de a vorbi?

Dacă judecăm lucrurile din această primă perspectivă a lui Tiresias, vedem că Oedip ajunge să îşi ucidă tatăl pentru că nu îl cunoaşte. Apoi se căsătoreşte cu propria lui mamă şi face copii cu ea, din acelaşi motiv simplu şi crud: pentru că nu ştie că este mama lui. Tragedia lui Oedip ar fi cauzată *doar* de *ne*-cunoaşterea adevărului. Oedip ar fi victima unei sorţi arbitrare şi nemiloase. De aceea, Tiresias, cuprins de milă, vrea să îl protejeze şi să îl cruţe de suferinţă, pentru că Oedip pare un om bun şi mai ales pare a fi unul dintre aleşii zeilor: un om înţelept, învingător al Sfinxului. Destinul tragic al lui Oedip îl determină pe prooroc să se împotrivească propriei meniri şi chiar adevărului însuşi, într-o neaşteptată revoltă surdă contra zeilor, a căror hotărâri nu le înţelege vreme de douăzeci de ani. Şi

BDD-A30732 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:11 UTC)

totuşi, merită Oedip această milă? Această înţelegere a lucrurilor este congruentă cu adevărul ultim *despre* Oedip?

Tocmai straniul comportament al proorocului care refuză să proorocească declanşează ruperea planurilor realităţii şi a legăturilor dintre aparenţă şi esenţă. Oedip, cel bun şi înţelept se transformă brusc într-o fiară cuprinsă de mânie, de ură şi de trufie, tocmai în momentul în care proorocul vrea să îl apere de un destin fără ieşire. Oedip îl ameninţă pe Tiresias că-l va pedepsi şi îl acuză că el l-a ucis, de fapt, pe Laios! Salbăticia firii lui Oedip iese toată la suprafaţă. Şi-atunci, perspectiva primă a lui Tiresias asupra lui Oedip se schimbă în opusul ei. Dintr-o dată, Tiresias are, împreună cititorul, revelaţia unui alt adevăr, ascuns dincolo de arbitrarietatea aparentă a sorţii: cauza tragediei trebuie căutată în dinamica omului interior al lui Oedip. Tiresias înţelege, înfrânt, de fapt, de propria neputinţă că l-a judecat greşit pe Oedip şi îi spune direct: „Îl cauţi pe ucigaş? Eşti însuţi tu!" [Sofocle, 1969: 280]. Reacţia acuzatului nu întârzie. Furia lui Oedip se dezlănţuie fără limite. Îl umileşte şi-l supune batjocurii pe Tiresias, imaginează intrigi, îşi închipuie că se află în miezul unui complot organizat de Creon, fratele Iocastei şi, în culmea nebuniei sale oabe, îi contestă legătura lui cu zeii, nu îl mai recunoaşte ca prooroc, pentru că nu a ştiut să înfrunte Sfinxul! Oedip se îndreaptă spre autoproclamarea sa ca prooroc al cetăţii. Nebunia pare să pună dintr-o dată stăpânire pe mintea lui Oedip. Raţiunea începe să îl părăsească. Tiresias, însă, lămurit definitiv asupra naturii interioare a lui Odip, îl înfruntă fară frică, îi retează toată energia şi-i arată cumplitul sfârşit care îl aşteaptă. Proorocul iese din uitare, îşi recapătă vederea interioară, primeşte demn toate viziunile care i se dezvăluie şi citeşte cu precizie în aura întunecată a lui Oedip şuvoiul năprasnic al evenimentelor imposibil de evitat, care însă decurg matematic din chiar faptele şi alegerile lui Oedip: „Îţi spun: mă-nvinuieşti că-s orb. Dar oare tu,/ Cu ochii-ţi buni, tu năruirea nu ţi-o vezi?/ Nici unde stai? Şi nici cu cine viaţa-ţi duci?/ Din cine te-ai născut o ştii? Şi nici că-ai tăi,/ Şi morţi, şi vii, de tine se-ngrozesc? În mers/ Cumplit, blestemul crunt pe care maică-ta/ Şi tatăl tău ţi l-au zvârlit te va lovi,/ Te-o alunga de-aici. Tu astăzi vezi; curând/ Doar bezna-ai s-o mai vezi. Şi unde vaietu-ţi/ nu va vui? Ce peşteră din Citeron/ Nu-l va-ngâna, când taina nunţii-ai să ţi-o ştii?" [Sofocle, 1969: 283]

Mulţi comentatori ai lui Sofocle văd în destinul lui Oedip ilustrarea ironiei tragice. Din asemenea perspectivă, Oedip ar fi victima arbitrariului, victima neputincioasă a unei logici vicioase a întâmplărilor care îl condamnă la cel mai cumplit scenariu al vieţii, fără ca el să aibă nicio vină. Este întemeiată ipoteza ironiei tragice ca mecanism devastator al existenţei lui Oedip şi a tuturor celor din familia lui? Tiresias contrazice net, frontal această interpretare, deşi chiar el se încrede întâi în inocenţa lui Oedip şi vrea să îl protejeze. Proorocul Tiresias deconspiră fără dubiu vina lui Oedip, după ce renunţă la autoblocajul interior construit în mod excepţional, prin încalcarea chiar a voinţei zeilor, care îi dau iluminarea interioară şi puterea de a rosti adevărul despre Oedip. Faptul că Oedip nu îşi cunoaşte părinţii nu este decât o poartă spre adevărul profund. Nu *ne*-cunoaşterea părinţilor îl condamnă la suferinţă şi nefericire tragică pe Oedip, ci *ne*-cunoaşterea şi ne-stăpânirea *capetelor sălbatice* ale firii proprii şi *ne*-cultivarea cu grijă a *capetelor blânde*. Tiresias îi profeţeşte lui Oedip: „Azi iţi vei şti şi naşterea şi moartea ta!". Iar atunci când Oedip îi cere să vorbească mai limpede („Te-ntreci cu vorba-ţi încâlcită şi-n doi peri"), Tiresias îl acuză că nu îşi foloseşte inteligenţa profetică, darul dat de zei, de a desluşi adevărul ascuns („Şi tu nu o dezlegi? N-ai fost tălmaci dibaci?"). Aşadar, Tiresias arată explicit că Oedip, cel care a învins Sfinxul, avea şi puterea de a descoperi adevărul despre părinţii săi şi naşterea lui, dacă s-ar fi întors spre el însuşi şi dacă s-ar fi dedicat harului profetic şi efortului de a fi mereu mai aproape de adevăr şi de a trăi în proximitatea lui.

BDD-A30732 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:11 UTC)

Oedip, însă, mereu mai orbit interior, vede în poziția lui Tiresias batjocură și dispreț față de marea lui victorie („Tu-mi iei în râs isprava cea mai mare-a mea!"). Tiresias ne luminează: „Dar tocmai ea – izbânda ta – te-a și pierdut." [Sofocle, 1969: 283-294] Oedip s-a autocondamnat la o tragedie fără ieșire, arată Tiresias, tocmai în momentul în care el învinge Sfinxul, pentru că acceptă să o ia de soție pe Iocasta și să fie rege, fără să cerceteze cum a murit fostul rege, fără să respecte legea nescrisă care cerea mai întâi descoperirea ucigașului și pedepsirea lui, fără să se întrebe nici o clipă dacă e firesc să primească intrarea într-o familie și întemeierea propriei familii înainte de a lămuri problema nașterii lui, aceea care l-a determinat să își părăsească cetatea unde a crescut și părinții adoptivi. Oedip nu își folosește harul divin ca să cerceteze și să caute adevărul, el se mulțumește cu o răsplată uriașă, nesocotind datoria de a folosi darul profetic, ca energie călăuzitoare spre un adevăr, pe care se angajase să îl caute: adevărul despre identitatea lui ultimă. Sofocle dramatizează o problemă vitală pentru conștiința omului: nu putem construi în siguranță nici un destin dacă nu ne cunoaștem originea, rădăcinile, părinții.

Provocat de acuzațiile lui Tiresias, Oedip are un moment suprem de sinceritate, în fața Iocastei, căreia, abia în această situație limită, îi dezvăluie ce știe și ce nu știe despre originea sa, dar și o crimă pe care a lăsat-o în uitare, vreme de douăzeci de ani. „Mi-a fost părinte Pólybos, cel din Corint;/ Iar mamă-mea Merópe-a fost, din Dórida .../[...] la un ospăț,/ Un om, tot bând el vin, s-a îmbătat. Mi-a spus:/ "Copil din flori și de pripas!" Indirect, Sofocle comentează în subtext: Oedip și-a delimitat vreme de douăzeci de ani un spațiu existențial perfect, ca o insulă a fericirii, lăsând în așteptare grave întrebări nerezolvate, mai ales vina ascunsă a unei crime. Niciodată armonia nu este posibilă, arată Sofocle, dacă se întemeiază pe uitare, minciună, greșeală neispășită.

Oedip își aduce aminte de părinții care l-au crescut și de episodul care a schimbat cursul vieții lui: află că Pólybos și Merópe nu ar fi, de fapt, decât părinți adoptivi. Oedip este rănit în orgoliul său, cum singur mărturisește, deși Pólybos și Merópe neagă adevărul, îl mint, din dragoste: „Din fire-atunci/ Mi-am și sărit. O zi cu greu m-am stăpânit;/ A doua zi, la tata și la mamă-mea/ M-am dus. I-am întrebat; ei foc s-au și făcut/ Pe cel ce-atunci mă ocărâse... Am plecat/ Înseninat; dar îndoiala sufletul/ Adânc mi-l chinuia..." Ce dezvăluie mărturisirea lui Oedip? Dragostea cu care îl înconjoară Pólybos și Merópe nu contează. Oedip nu reușește să o primească. El nu o vede, orbirea interioară începe să se manifeste, pentru că foarte tânărul Oedip se hrănește din dragostea pentru el însuși, și nu din iubirea pentru ceilalți ori măcar din sentimentul acelora pentru el. *Ego*-ul lui suferă o lovitură pe care nu știe să o poarte și-atunci fuge, în mod laș, la Delfi ca să întrebe oracolul cine îi sunt părinții : „O vorbă nu le-am spus,/ Nici tatii și nici maică-mi, și-am și pornit/ La Delfi, pe furiș... Dar Febus, el,/ La întrebarea-mi n-a răspuns."

Răspunsul căutat i se refuză. În schimb, i de comunică o proorocire înfricoșătoare: „Atât mi-a spus:/ Că peste câte-îndur, asupră-mi vor cădea/ Urgii și-amaruri fel și chip: că sunt ursit/ Să mă-mpreun cu mamă-mea, să zămislesc/ Urmași ce-or fi rușinea lumii-ntregi și că-s/ Ursit să fiu al tatii ucigaș... Și cum/ L-am auzit l-am auzit am și plecat eu din Corint." [Sofocle, 1969: 301] Termenii „*ursit*" sau „*ursită*", traduși din greaca veche, fac referire explicită la ideea de predestinare. Oedip este supus unei vești șocante: destinul îl va conduce spre o suferință cumpită – uciderea tatălui și zămislirea copiilor cu propria mamă. Dar, în acest moment care pregătește episodul culminant al tragediei, este bine să unim firele din țesătura textului și să căutăm revelarea logicii profunde a lui Sofocle, care nu mi se pare a fi nicidecum una univocă și simplă, așa cum este de cele mai multe ori evocată și interpretată.

Direcția aproape unanim promovată de toată tradiția interpretării lui Sofocle asumă fară obiecții ipoteza ironiei tragice, ca pe un adevăr incontestabil: scenariul vieții lui

BDD-A30732 © 2019 Editura Universității din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:11 UTC)

Oedip este construit dincolo de voinţa lui. El ar fi victima unei vinovăţii la care nu participă, dar pe care o plăteşte. Tatăl lui, Laios, greşeşte. El înfruntă zeii în mai multe feluri. Îşi doreşte un fiu contra voinţei lor, iar când fiul i se naşte, hotărăşte să îl arunce pe „*un munte neumblat*", aşa cum chiar Iocasta va povesti, din cauza unei profeţii parţial coincidente cu cea care i se comunică mult mai târziu lui Oedip: „Cândva lui Laios îi vestise-oracolul – /[...] că-a fost ursit a fi/ Ucis de mâna chiar a unui fiu de-al lui/ Şi-al meu...[...]/ Trei zile nici s-au scurs de când veni pe lume-al său copil, şi Laios gleznele-i/ I le-a legat şi-apoi a pus de l-au zvârlit/ Pe-un munte neumblat..." [Sofocle, 1969: 297] Iată motivul principal pentru care unul dintre cunoscuţii comentatori ai culturii greceşti, elenistul René Schaerer, sintetizând ceea ce se spusese deja despre eroul lui Sofocle în prima parte a secolului XX, în cartea sa *L'homme antique et la structure du monde intérieur d'Homère à Socrate*, din 1958, afirmă că Oedip, deşi vinovat prin pornirea sa către mânie, inspiră mai multă compătimire decât dezaprobare, pentru că ar fi, în mod evident victima unei ironii fără ieşire a destinului. [Schaerer, 1958: 186]

Aceasta poziţie este reluată în diverse variante, până astăzi, iar Oedip este transformat de tradiţia comentatorilor occidentali într-un arhetip cultural al victimei ironiei tragice. Din acest nucleu s-au dezvoltat diferite teorii speculative, dintre care cele mai radicale, dar şi cele mai îndepărtate de ţesătura internă a textului şi de gândirea lui Sofocle, sunt cele ale lui Sigmund Freud şi Jacques Lacan. Este şi motivul pentru care nu mă voi raporta deloc la ele, deoarece punctul meu de vedere se bazează pe o vedere opusă: întoarcerea în text şi redescoperirea, pe cât posibil, a gândirii lui Sofocle, aşa cum se reflectă în acest text şi nu în toată opera lui, prin reprimarea tentaţiei de a extrage din poveste un arhetip a cărui identitate să poată fi recunoscută în toată curgerea culturii occidentale. Aş zice mai mult: arhetipul oedipian al victimei ironiei tragice este mai degrabă creaţia comentatorilor lui Sofocle şi mai puţin sau deloc a lui Sofocle însuşi. Comentatorii occidentali au dedus din text o figură verbală pe care apoi au mitizat-o şi, în cele din urmă, prin teorii speculative cu impact în circulaţia ideilor din lumea secolului XX, au transformat-o într-un mit cultural autonom, cu o existenţă şi o evoluţie absolut paralelă cu textul lui Sofocle, dar cu impact mare asupra receptării şi înţelegerii atât a lui Sofocle, cât şi a spiritului grec antic.

Mitul oedipian a operat astfel ca un principiu reducţionist asupra textului şi asupra conştiinţei depozitate în el, sărăcind foarte mult revenirea la Sofocle şi la vechii greci. Voi încerca să demonstez că gândirea lui Sofocle nu este de tip imperativ şi închis, ci rămâne interogativă şi deschisă, chiar în timp ce e atinsă de un duh dubitativ şi pesimist. Aceasta este şi sursa inepuizabilă a textului lui Sofocle, care fascinează până astăzi cititorii sau spectatorii. Deşi povestea este arhicunoscută, ea reuşeşte să creeze în conştiinţa cititorului sau a privitorului starea de *catharsis*, adică ruperea de propria realitate şi intrarea într-o realitate fragilă, impalpabilă – (*i*)realitatea conştiinţei problematice a lui Oedip, dincolo de istorie şi chiar dincolo de propriul mit.

Dacă Sofocle ar fi facut din Oedip realmente o victimă fără nici o şansă a unui destin batjocoritor, el ar fi autoblocat povestea într-o logică seacă şi eroii lui ar fi fost demult uitaţi. Şi-atunci, cum se văd mişcările conştiinţei lui Oedip, dar şi a celorlalţi eroi, mai ales a lui Tiresias, a lui Creon şi a Iocastei, dacă ne apropiem de text cu mai puţină dorinţă de autoafirmare şi mai mare nevoie de a-l întâlni pe Sofocle, creatorul lui? În primul rând trebuie să ne aducem aminte de poziţia lui Tiresias şi să o legăm de ceea ce ne dezvăluie pe de o parte Oedip, şi pe de altă parte Iocasta. Tiresias îi repoşează lui Oedip că nu şi-a folosit *harul zeiesc* ca să descopere adevărul despre el însuşi, aşa cum reuşise să identifice adevărul în ghicitoarea Sfinxului. Deloc întâmplător, Sfinxul întreabă cine este fiinţa care la început merge în patru

BDD-A30732 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:11 UTC)

picioare, apoi în două picioare, ca să ajungă apoi să meargă în trei picioare, dar care are tot timpul un singur glas şi care, cu cât are mai multe picioare, cu atât e mai slabă. Oedip răspunde că acea fiinţă nu poate fi decât omul, care în copilărie merge în patru labe, la maturitate stă în două picioare, iar la bătrâneţe se sprijină într-un baston.

Ghicitoarea Sfinxului este emblematică fiindcă rezumă existenţa materială şi realitatea văzută în care evoluează omul în timpul vieţii lui terestre. Aşadar, Oedip recunoaşte cu uşurinţă însemnele identităţii umane în parametrii ei exteriori. Tiresias îi zice direct lui Oedip, aşa cum am scos în evidenţă anterior, că *putea să meargă mai departe şi să vadă mai mult* („Cu ochii-ţi buni, tu năruirea nu ţi-o vezi"?). Vederea exterioară nu dezvoltă, din nefericire, vederea interioară în Oedip. Piedica este chiar firea lui Oedip, emoţiile negative care îi blochează raţiunea şi îl conduc spre decizii iraţionale, lipsite de un sens moral. Dacă, dimpotrivă, ar fi urmat calea fină a interiorizării emoţiilor şi a exploatării lor spre autocunoaştere, la întâlnirea dintre raţiune şi revelaţie, şi-ar fi asumat responsabilitatea abandonată de a sluji *harul zeiesc* pe care l-a primit şi, drept răsplată, şi-ar fi câştigat trezia minţii, lumina interioară! Spre această convingere ne îndreaptă cuvintele prooroculuiTiresias. În acest fel, Oedip mai întâi ar fi înţeles şi ar fi acceptat cu uşurinţă că Pólybos şi Merópe nu sunt părinţii lui. Adevărul acesta i-a fost mai mult decât accesibil. Aşa *se vede* din perspectiva neutră, dar participativă, a conştiinţei cititorului, dezamăgit de neputinţa ciudată a lui Oedip de a asimila un adevăr atât de limpede exprimat. Oedip îl neagă cu frică şi mânie înverşunată.

Sofocle arată cititorului cum frica de umilinţă naşte o conştiinţă atât de confuză, până la a deveni oarbă în faţa adevărurilor celor mai evidente. Umilinţa de a fi "*copil din flori şi de pripas"* ar fi trebuit să fie, în economia existenţei, o falsă încercare sau ceea ce am numi o *probă uşoară* pentru orgoliul tânărului Oedip, adoptat de un rege şi răsfăţat de dragostea acestuia. El are astfel şansa de a deveni stăpânul propriului destin, tocmai supunându-se lui fără trufie! Ca să înţelegem greşeala morală a lui Oedip, e nevoie să reconstituim minimal etica lumii lui, care, pe fond, nu ar trebui să fie foarte diferită de etica lumii noastre. Oedip este salvat de zei. Dintr-un „*copil din flori şi de pripas"* (destinat morţii de proprii lui părinţi) ajunge fiu de rege. Această descoperire ar fi trebuit să producă în conştiinţa lui Oedip recunoştintă şi mulţumire. Însă Oedip, dă un altfel de conţinut evenimentului, se opune lui, cu nemulţumire sălbatică, cu îndârjire oarbă („Din fire-atunci/ Mi-am şi sărit. O zi cu greu m-am stăpânit"). Transformă, astfel, cu de la sine putere, proba uşoară într-o încercare fatală şi intră într-o logică a faptelor pe care nu o poate controla, pentru că se livrează lipsei de raţiune, *ne*-înţelepciunii şi fricii. Din stăpân al destinului devine prizonier al acestuia, pentru că alege să respingă cu ură – umilinţa, supunerea, recunoştinţa.

Prin urmare, prin proorocul Tiresias – mintea clarvăzătoare, cel prin care vorbesc zeii – Sofocle ne spune că Oedip este, într-adevăr sub presiunea unui destin distructiv şi nedrept. Dar, tot Tiresias ne transmite fără dubiu: Oedip are, în acelaşi timp, o inteligenţă şi un har pe măsura destinului său excepţional, prin care poate depăşi şi poate învinge ursita tragică! Iar Tiresias este vocea unei conştiinţe colective transistorice, vocea lumii lui Oedip. În credinţa acelei lumi şi în gândirea lui Sofocle, există întotdeauna o corespondenţă subtilă, dar fermă, neîndoielnică, între destinul omului şi capacitatea cu care el este *ursit* să îi facă faţă şi să îl depăşească, prin voinţă şi alegeri proprii. Este o convingere morală şi mistică, în acelaşi timp, exprimată mai târziu în conştiinţa culturilor creştine răsăritene, inclusiv în cea greacă, astfel: *fiecăruia îi este dat cât poate duce*.

Aşadar, tragedia lui Oedip nu vine din imposibilitatea de a acţiona, ci din faptul că greşeşte toate alegerile şi ratează toate şansele în înfruntarea cu destinul, preferând mereu să cultive *capetele sălbatice* ale omului său interior, în locul *celor blânde*: în locul umilinţei alege

BDD-A30732 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:11 UTC)

mânia; în locul recunoştinţei alege trufia; în locul raţiunii, alege frica; în locul *iscodirii* (cum spunea Socrate), adică al cercetării atente, alege sensurile înşelătoare; în locul bunătăţii alege cruzimea. Fiecare dintre aceste alegeri greşite reprezintă o treaptă înspre orbirea interioară.

BIBLIOGRAFIE

Filosofia, 1984: *Filosofia greacă până la Platon*, II, Partea 1, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică.

Socrate, 1996: *Socrate omul. Chipul lui Socrate în Dialogurile lui Platon*. Antologie platoniciană. Antologiile Humanitas, Studiu introductiv şi selecţie a textelor de Cristian Bădiliţă, Bucureşti, Editura Humanitas.

Schaerer, 1958: René Schaerer, *L'homme antique et la structure du monde intérieur d'Homère à Socrate*, Paris, Payot.

Sofocle, 1969: *Tragedii.* Traducere, prefaţă, note şi indice de George Fotino, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală.

BDD-A30732 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:11 UTC)